

А. Мустафаєва,

аспірантка кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЕМБРІОНУ ЛЮДИНИ IN VITRO В ПОЛЬЩІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Актуальність. Тема кримінально-правової охорони ембріону людини є однією з найбільш актуальних у сучасному правовому дискурсі, особливо в контексті розвитку біотехнологій та медичних досліджень. Зокрема, в Польщі викликає значні дискусії як серед науковців, так і серед законодавців питання правового статусу ембріону, створеного in vitro (поза організмом матері). У польському праві, яке значною мірою спирається на католицькі моральні принципи, існують специфічні підходи до захисту ембріону, що відрізняються від підходів, прийнятих в інших європейських країнах.

Польща є однією з небагатьох країн Європейського Союзу, де питання охорони ембріону in vitro регулюються особливо суворо. Це пояснюється як історичними, так і культурними факторами, що впливають на формування правової системи. З одного боку, це забезпечує високий рівень захисту ембріонів, з іншого – викликає певні виклики, пов'язані з обмеженням наукових досліджень та репродуктивних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системний кримінально-правовий аналіз охорони життя і здоров'я ембріону людини в Україні дуже рідко є предметом спеціального дослідження. Різні аспекти зазначеної проблематики досліджувалися вітчизняними фахівцями, такими як В.С. Бібленко, В.О. Глушков, С.В. Грінчак, В.О. Єгорова., А.В. Мусі-

енко, Б.В. Островська, О.В. Сапронов, О.С. Сотула, Є.Л. Стрельцов, М.І. Хавронюк, Г.В. Чеботарьова та інші. Але, відсутні порівняльно-правові дослідження кримінальної відповідальності за заподіяння шкоди життю та здоров'ю ембріону людини, що вказує на необхідність детального дослідження зазначеної проблеми.

Мета дослідження. У даній статті буде проведено аналіз законодавства Польщі щодо кримінально-правової охорони ембріону in vitro, а також розглянуто порівняльно-правові аспекти на прикладі ст. 157а Кримінального кодексу (далі – КК) Польщі, яка називається: «Uszczerbek na zdrowiu dziecka poczętego» («Шкода здоров'ю ненародженої дитини») [1]. Такий підхід дозволить виявити як позитивні, так і негативні аспекти польської моделі охорони ембріонів, а також запропонувати рекомендації щодо потенційного вдосконалення правових механізмів у цій сфері в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. § 1 ст. 157а КК Польщі стосується дій, що завдають шкоди ембріону людини, який перебуває поза тілом жінки. Це може відбуватися під час процедури in vitro, що зазвичай використовується для лікування безпліддя, забезпечуючи можливість народження дитини. У процесі цієї процедури запліднення відбувається в лабораторних умовах і за один цикл утворюється кілька ембріонів. Зазвичай два-три з них

переносять у тіло жінки. Інші ембріони, відомі як надлишкові, зазвичай заморожують для можливого використання в майбутньому циклі. Заморожування дає змогу призупинити розвиток ембріона на стадії, коли він все ще може імплантуватися, але водночас це пов'язано з високим ризиком для його теперішнього та майбутнього життя та здоров'я. На практиці, ця процедура пов'язана з різними етичними і правовими питаннями, зокрема, що робити з замороженими ембріонами в разі, якщо жінка померла, шлюб чи співжиття було розірвано, або якщо від подальших планів на народження дитини відмовилися. Перенесенню ембріона іноді передують передімплантаційна діагностика, яка передбачає генетичний аналіз клітини або клітин, виділених з ембріона, з метою відбору ембріонів без генетичних дефектів для імплантації [2, с. 154–157]. Доступ до людських ембріонів у лабораторії відкрив можливість проведення на них біомедичних досліджень, що передбачають різні втручання в організм або середовище ембріона, спрямовані на розширення біомедичних знань, включаючи збір стовбурових клітин, використання ембріону у терапії інших людей, що може привести до його неминучої смерті [3, с. 350–351].

Кримінальне законодавство Польщі не містить прямих згадок про жодні з вищезазначених медичних процедур, а в інших правових сферах вони згадуються лише частково. У зв'язку з цим слід зрозуміти, чи можливе і в якій мірі застосування цих положень до дій, що завдають шкоди людському ембріону *in vitro*, особливо у формі зазначених медичних втручань. Враховуючи, що основа таких дій полягає в перенесенні зачаття в екстракорпоральні умови, також виникає питання про те, наскільки § 1 ст. 157а КК Польщі може обмежувати саме екстракорпоральне запліднення (*in vitro*) з точки зору кримінального права.

Щоб розібратися в зазначених питаннях, потрібно почати з тлумачення сутності дій, які підпадають під § 1 ст. 157а КК Польщі. Це дозволить зрозуміти, чи вважається людський ембріон «зачатою дитиною». Хоча термін «зачата дитина» зустрічається в різних польських правових документах, він зазвичай означає ненароджену особу. Однак, ніде немає чіткого визначення, яке б охоплювало лише ембріональний етап життя. У контексті екстракорпорального запліднення важливо визначити, з якого моменту часу ембріон вважається зачатою дитиною. Це визначається поняттям «зачата», яке означає момент зачаття. Без цього визначення термін був би незрозумілим. Закон про омбудсмена з прав дитини пояснює, що «дитиною є кожна людська істота від зачаття до повноліття» [4], що підтверджує, що зачаття є початком життя дитини. Тому важливо з'ясувати, що в польській мові означає слово «зачаття». Згідно зі словником, це «злиття чоловічого сперматозоїда з жіночою яйцеклітиною, що дає початок новій істоті», а дієслово «зачати» означає «почати виношувати в утробі, бути заплідненою, завагітніти» [5, с. 573]. Доктрина стверджує, що після запліднення термін «зачата дитина» використовується як синонім до поняття «зачаття», яке означає запліднення. Прихильники цього підходу зазвичай вважають, що § 1 ст. 157а КК Польщі охоплює і зачату дитину, створену *in vitro*. Термін «зачата дитина» не уточнює метод чи місце зачаття, а формулювання цих положень відокремлює кримінальну відповідальність від процесу вагітності [6, с. 78].

Позиції, що зазначена вище, протистоять спроби визначити момент «народження» зачатої дитини після запліднення або обмежити цей термін лише до ембріона, що розвивається в утробі матері. Так, Е. Зелінська вказала, що КК Польщі захищає лише «індивідуальне життя плоду», але вчена не уточнює, коли саме настає ця

індивідуалізація, пропонуючи кілька варіантів і наголошуючи, що це відбувається трохи пізніше запліднення або інсемінації (безпосереднього введення в порожнину матки спеціально підготовленої сперми, взятої від партнера або анонімного донора) [7, с. 28–29]. Цей погляд, який авторка підтримує, ґрунтуючись на сучасному правовому статусі, виключає можливість застосування зазначених положень до ембріона, що знаходиться поза тілом жінки. В. Конарска-Врошек висловлювала подібну думку в контексті питання переривання вагітності, пропонуючи застосовувати термін «зачата дитина» лише з моменту, коли ембріон імплантується в матку. Вона також акцентувала на аргументі індивідуалізації та на причинах, які не стосуються ембріонів *in vitro*, враховуючи складність визначення факту запліднення в тілі жінки [8, с. 18–20]. В. Ланг поділяв цю точку зору, стверджуючи, що «ембріон до імплантації не є зачатою дитиною», включаючи в це визначення ембріони *in vitro*, і виходив з того, що «за домінуючими правовими стандартами зачаття означає імплантацію ембріона в матку жінки» [9, с. 63]. М. Філар виключав можливість застосування ст. 157а КК Польщі до ембріонів *in vitro*, обґрунтовуючи це системним тлумаченням злочинів проти зачатої дитини з розділу XIX КК Польщі, і стверджував, що ці положення «однозначно захищають нормальний перебіг вагітності» [10, с. 231–232].

Спроби польських вчених знайти додаткову умову для визначення зачаття, наприклад, таку як подія після запліднення або конкретне місце розташування ембріона, є доволі суперечливими. Ця спроби ґрунтуються на чинному законодавстві, часто незалежно від біологічних чи філософських причин, що підтримують ідею безперервного розвитку людини з моменту запліднення. Теоретично, законодавець міг би перенести момент, коли ембріон визнається

«зачатою дитиною». Однак, оскільки цього не було зроблено, припущення, що термін «зачата дитина» має на увазі якийсь неявний критерій «втілення» або «індивідуалізації» ембріона, не зазначений у законі, суперечило б звичайному значенню слова «зачаття» [11, с. 131–132]. За словником, це слово не вказує на жоден інший етап життя після запліднення.

У кримінальному праві принцип легалізму (відповідність чинним законам) не завжди означає, що потрібно обирати найвужче тлумачення положень, які є основою для кримінальної відповідальності, як це іноді пропонується в літературі або судовій практиці. Такий підхід варто застосовувати лише тоді, коли лінгвістичне тлумачення та інші методи тлумачення не суперечать одне одному. Розміщення § 1 ст. 157а КК Польщі в розділі серед злочинів, пов'язаних з перериванням вагітності, не повинно обмежувати її дію лише до ембріонів у матці, якщо це суперечить лінгвістичному тлумаченню. Це означало б додавання ознак, яких немає в положенні, щодо способу чи умов вчинення діяння. У назві розділу XIX КК Польщі вказано, що захищаються життя і здоров'я людини. Тому, якщо лінгвістичне тлумачення дозволяє, положення цього розділу слід розуміти так, що цей розділ КК Польщі забезпечує повний захист цих цінностей для всіх людей. Виключення для ембріонів *in vitro* з-під дії таких статей КК Польщі слід розглядати як відхилення від принципу повного захисту життя і здоров'я людини, що підтверджується ознаками об'єкту та способу вчинення такого злочину.

Використання терміну «зачата дитина» після процесу запліднення, незалежно від того, де знаходиться людський ембріон, також підтримується висновками Конституційного трибуналу Польщі [12]. Трибунал зазначив, що закон, який встановлює кримінальну відповідальність за переривання вагітності, не охоплює

випадки «позбавлення життя дитини, зачатої *in vitro* і не імплантованої в організм матері» [12]. Це твердження чітко вказує на те, що «зачата дитина» виникає в момент запліднення, і цей термін однаково застосовується до людського ембріона як у випадку знаходження в утробі, так і поза нею.

Таким чином, враховуючи, що людський ембріон *in vitro*, незалежно від етапу свого розвитку або методу зачаття, підпадає під визначення «зачата дитина», важливо відзначити, що його існування може стати об'єктом злочину, описаного у § 1 ст. 157а КК Польщі. Залишається лише з'ясувати, які саме дії, спрямовані на його ушкодження, можуть підпадати під дію цієї норми.

Злочин, який описано у § 1 ст. 157а КК Польщі, включає виникнення одного з двох наслідків: або ушкодження тіла зачатої дитини, або розлад здоров'я, який загрожуює її життю. Ці терміни базуються на термінології, що використовується для злочинів проти здоров'я в цьому КК [1]. Щодо ушкодження тіла зачатої дитини, то кримінальний закон не визначає тяжкість ушкоджень. Це тому, що фраза «небезпечні для життя» стосується лише «розладу здоров'я». Отже, навіть незначне ушкодження тіла ембріона *in vitro* може підпадати під ознаки цього злочину. Другий наслідок, розлад здоров'я, є порушенням § 1 ст. 157а КК Польщі лише тоді, коли він загрожуює життю зачатої дитини. Завдяки терміну «спричинити» та відсутності чітких вказівок на спосіб вчинення, злочин може бути вчинений як через медичне втручання, так і через інші дії, якщо вони призводять до зазначених наслідків, і злочинець усвідомлює цю можливість і погоджується на неї.

Якщо ушкодження організму або загроза життю зачатої дитини передують її смерті, злочин вважається завершеним, навіть якщо ці дії згодом призвели до загибелі ембріона.

Закон передбачає кримінальну відповідальність за нанесення тілесних ушкоджень або загрозу життю зачатої дитини без додаткових винятків, крім тих, що вказані у § 2 ст. 157а КК Польщі. Подальші події після завдання ушкоджень не впливають на кримінальну відповідальність. Тому не має значення, чи пережив ембріон посягання, чи смерть настала від того ж діяння, чи вона трапилася одразу або через певний час. Це не означає створення нового злочину, оскільки винний відповідає за наслідки, передбачені § 1 ст. 157а КК Польщі, а смерть ненародженої дитини може бути важливою лише як доказ, що загроза життю була реальна, і як фактор, що впливає на ступінь покарання винного.

Отже, для застосування § 1 ст. 157а КК Польщі головним є не спосіб впливу на людський ембріон *in vitro*, а результат, описаний у цьому положенні. По суті, злочин може бути вчинений через будь-яке медичне втручання або іншу дію, наприклад, шляхом видалення вмісту «пробірки», де знаходиться ембріон.

Заморожування ембріона *in vitro*, яке може призвести до розладу здоров'я, що загрожуює його життю, також підпадає під ознаки злочину, описаного в § 1 ст. 157а КК Польщі. Проте у випадку такого втручання може бути застосовано § 2 ст. 157а КК Польщі. Адже, заморожування є єдиним відомим методом збереження здатності ембріона до імплантації після приблизно семи днів розвитку. Якщо метою заморожування є можливість перенесення ембріона в організм жінки в пізнішому циклі, коли таке перенесення не може бути здійснене в тому ж циклі, в якому ембріон був створений, це може бути виправдано відповідно до § 2 ст. 157а КК Польщі. Межі застосування цього процесу вимагають окремого аналізу, як з кримінально-правової, так і з антропологічної точок зору, оскільки заморожування ембріона

для збереження його життя не усуває питання можливої відповідальності за створення такої критичної ситуації.

Також слід обговорити можливість застосування § 1 ст. 157а КК Польщі до процесу екстракорпорального запліднення. Це тому, що саме запліднення в лабораторних умовах ставить подальше існування ембріона в залежність від додаткових медичних процедур, таких як перенесення в організм жінки. Це перенесення може не відбутися через різні обставини, наприклад, якщо ембріон перевищив стадію, на якій може відбутися імплантація, або якщо жінка відкликала свою згоду. Таким чином, екстракорпоральне запліднення створює нові небезпеки для життя та здоров'я ембріона, які відсутні при природному зачатті. Це викликає питання, чи може таке втручання, особливо коли воно пов'язане з утворенням додаткових ембріонів, розглядатися як спроба вчинення злочину за § 1 ст. 157а КК Польщі.

Під час запліднення особа не може точно передбачити, який із можливих результатів відбудеться, або чи буде результат взагалі, оскільки запліднення може не відбутися. Ембріон може бути імплантований в організм матері, або, якщо це не вдасться, в організм іншої жінки. Ця невизначеність не виключає можливості, що наслідки, зазначені у § 1 ст. 157а КК Польщі, можуть бути охоплені потенційним умислом, що створює суб'єктивну сторону замаху на злочин. Однак важко побачити прямий умисел у діях, пов'язаних з екстракорпоральним заплідненням. З об'єктивної точки зору, створення ембріона *in vitro* більше схоже на підготовку, яка не карається, ніж на сам злочин. Отже, застосування § 1 ст. 157а КК Польщі до процедури запліднення *in vitro* виглядає досить спірним, навіть якщо особа, яка проводить цю процедуру, планує створення додаткових ембріонів або робить це для наукових досліджень.

Висновки. Отже, § 1 ст. 157а КК

Польщі може застосовуватися в різних аспектах біомедицини, зокрема при заплідненні *in vitro*. Вона охоплює всі втручання, які можуть завдати шкоди ембріону, як-от передімплантаційна діагностика, збір стовбурових клітин, заморожування ембріонів без необхідності, та інші експерименти, що можуть викликати негативні наслідки. Порушення цього закону можливе навіть без медичних маніпуляцій, наприклад, якщо ембріон не імплантують в тіло жінки. Це положення є загальним і унікає криміналізації окремих медичних процедур, як це може бути в інших країнах. Проте, КК Польщі не забезпечує достатнього захисту в галузі репродуктивної медицини, оскільки не охороняє життя ембріона *in vitro* незалежно від його розташування. Смерть ембріона розглядається лише як шкода здоров'ю, що не відображає серйозність ситуації. На ранніх стадіях розвитку ембріона важко оцінити ступінь шкоди, адже навіть невеликі зміни можуть мати серйозні наслідки. На цьому етапі будь-яке медичне втручання зачіпає весь організм, а не його окремі частини. Тому, на нашу думку, польському законодавцю варто було б переглянути вимогу щодо того, що розлад здоров'я має загрожувати життю, і окремо криміналізувати загрозу для здоров'я або життя ненародженої дитини.

З точки зору вдосконалення кримінально-правового захисту ембріонів в Україні, аналіз кримінально-правового захисту людських ембріонів *in vitro* в Польщі показав необхідність розгляду кількох загальних змін у національному законодавстві. По-перше, необхідно розширити юридичне визначення ембріону, включивши всі дії, які можуть завдати йому шкоди, незалежно від його розташування чи стану розвитку. По-друге, важливо запровадити положення, яке передбачає кримінальну відповідальність за загрозу здоров'ю або життю ембріона, навіть якщо це не призводить

до його загибелі, що дозволяє забезпечити більш комплексний захист на ранніх стадіях розвитку. Також необхідно визначити правовий статус ембріона, уникнути юридичних прогалин у сфері репродуктивної медицини та зрівняти захист ембріону із захистом фізичних осіб. Нарешті, необхідно підвищити стандарти захисту з урахуванням сучасних біомедичних практик і технологій, що дозволить адаптувати законодавство до нових викликів та забезпечити дотримання етичних стандартів в вітчизняній медичній практиці.

Стаття присвячена кримінально-правовій охороні ембріонів людини *in vitro* в Польщі, зокрема аналізу § 1 ст. 157а Кримінального кодексу Польщі. У статті розглядаються специфічні підходи польського законодавства, які базуються на принципах, що забезпечують високий рівень захисту ембріонів, але водночас обмежують наукові дослідження та репродуктивні технології. Польське законодавство охоплює різні втручання, такі як передімплантаційна діагностика, збір стовбурових клітин, заморожування ембріонів, та інші експерименти, що можуть завдати шкоди ембріону. Кримінальний кодекс Польщі не забезпечує достатнього захисту ембріонів *in vitro*, оскільки смерть ембріона розглядається лише як шкода здоров'ю. Також аналізується можливість застосування § 1 ст. 157а КК Польщі до процесу екстракорпорального запліднення, що створює нові небезпеки для ембріонів. У статті підкреслюється, що польське законодавство, хоча й забезпечує певний рівень захисту ембріонів, не враховує всі аспекти, пов'язані з їхнім правовим статусом та захистом. Зокрема, відсутність чіткого визначення моменту, з якого ембріон вважається «зачатою дитиною», створює правові прогалини. Це питання є особливо

актуальним у контексті екстракорпорального запліднення, де ембріони можуть бути створені та зберігатися поза тілом матері. На основі аналізу польського законодавства, пропонуються рекомендації для вдосконалення правових механізмів кримінально-правового захисту ембріонів в Україні. Зокрема, пропонується розширити юридичне визначення ембріону, включивши всі дії, які можуть завдати йому шкоди, незалежно від його розташування чи стану розвитку. Також важливо запровадити положення, яке передбачає кримінальну відповідальність за загрозу здоров'ю або життю ембріона, навіть якщо це не призводить до його загибелі, що дозволяє забезпечити більш комплексний захист на ранніх стадіях розвитку. Необхідно визначити правовий статус ембріона, уникнути юридичних прогалин у сфері репродуктивної медицини та зрівняти захист ембріону із захистом фізичних осіб. Нарешті, необхідно підвищити стандарти захисту з урахуванням сучасних біомедичних практик і технологій, що дозволить адаптувати законодавство до нових викликів та забезпечити дотримання етичних стандартів в вітчизняній медичній практиці.

Ключові слова: ембріон *in vitro*, кримінальне право, Польща, захист ембріонів, правовий статус, біомедицина, репродуктивні технології.

Mustafaeva A. Criminal and legal protection of human *in vitro* embryos in Poland: comparative and legal aspects

The article is devoted to the criminal law protection of human embryos *in vitro* in Poland, particularly the analysis of § 1 of Art.157a of the Criminal Code of Poland. The article examines the specific approaches of Polish legislation, which are based on principles that ensure a high level of protection of embryos, but at the

same time limit scientific research and reproductive technologies. Polish legislation covers various interventions, such as pre-implantation diagnosis, stem cell collection, embryo freezing, and other experiments that may harm the embryo. The Polish Criminal Code does not provide sufficient protection for in vitro embryos, as the death of the embryo is considered only as harm to health. The possibility of applying § 1 of Art. is also analyzed. 157a of the Criminal Code of Poland to the process of in vitro fertilization, which creates new dangers for embryos. The article emphasizes that although Polish legislation provides a certain level of protection for embryos, it does not consider all aspects related to their legal status and protection. In particular, the lack of a clear definition of the moment from which an embryo is considered a «conceived child» creates legal gaps. This issue is particularly relevant in the context of in vitro fertilization, where embryos can be created and stored outside the mother's body. Based on the analysis of Polish legislation, recommendations are offered for improving the legal mechanisms of criminal-law protection of embryos in Ukraine. In particular, it is proposed to expand the legal definition of an embryo to include all actions that may harm it, regardless of its location or state of development. It is also important to introduce a provision that provides for criminal liability for the threat to the health or life of the embryo, even if it does not lead to its death, which allows for more comprehensive protection in the early stages of development. It is necessary to determine the legal status of the embryo, avoid legal gaps in the field of reproductive medicine, and equate the protection of the embryo with the protection of natural persons. Finally, it is necessary to increase protection standards taking into account modern biomedical prac-

tices and technologies, which will allow adapting the legislation to new challenges and ensuring compliance with ethical standards in domestic medical practice.

Key words: in vitro embryo, criminal law, Poland, embryo protection, legal status, biomedicine, reproductive technologies.

Література

1. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського ; переклад на укр. мову В. С. Станіч. Київ : ОБК, 2017. 138 с.
2. Diagnostyka prenatalna / pr. zbior. pod red. L. Abramsky, J. Chapple, z ang. tl. E. i R. Rogowieccy. Warszawa : Wydaw. Lekarskie PZWL, 1996. 278 s.
3. Bielańska-Osuchowska Z. Embriologia. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, 2001. 543 s.
4. Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka : Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. URL: <https://brpd.gov.pl/ustawa/> (дата звернення: 16.08.2024).
5. Mały słownik języka polskiego / pod red. St. Skorupki, H. Auderskiej, Z. Lempickiej. Warszawa : Państw. Wydaw. Nauk., 1968. 1033 s.
6. Żelichowski M. Prawnokarna ocena pobierania embrionalnych komórek macierzystych. Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych. 2000. Nr 2. S. 69–82.
7. Zielińska E. Z problematyki wykładni przepisów karnych dotyczących ochrony płodu ludzkiego. Państwo i Prawo. 1995. Nr 2. S. 21–31.
8. Konarska-Wrzosek V. Ochrona dziecka w polskim prawie karnym. Toruń : TNOiK, 1999. 175 s.
9. Prawne problemy ludzkiej prokreacji / red. W. Lang. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. 432 s.
10. Filar M. Lekarskie prawo karne. Kraków : Zakamycze, 2000, 400 s.
11. Wiak K. Ochrona dziecka poczętego w polskim prawie karnym. Lublin : Redakcja Wydawnictw KUL, 2001. 293 s.
12. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego: Orzeczenie TK z dnia 28 maja 1997 r. URL: https://www.law.utoronto.ca/sites/default/files/documents/reprohealth/poland_1997_decision.pdf (дата звернення: 16.08.2024).

